

Wizja ochrony przyrody Puszczy Kampinoskiej w perspektywie 100 lat

Spis treści

1. Wstęp
2. Retrospekcja
3. Uwarunkowania i zagrożenia
4. Cele ochrony
5. Wizja
6. Rekomendacje
 - 6.1 Strefy ochrony
 - 6.2 Proponowane działania
7. Podsumowanie

1. Wstęp

Niemal 100 lat temu jednym z głównych celów, jaki postawili profesorowie Jadwiga i Roman Kobendzowie, badacze i inicjatorzy powstania Kampinoskiego Parku Narodowego (dalej: KPN), była ochrona obszarów wydmowych, m.in. przed rozwiewaniem. Przyjęto wtedy, że główną metodą ochrony wydm będzie ich zalesienie. Można uznać, że ten cel został osiągnięty i formy wydmy zostały na powrót utrwalone szatą roślinną. Obecnie, w związku z wciąż rosnącą urbanizacją terenów wokół parku, pojawiającymi się nowymi wyzwaniami ochrony przyrody i jednocześnie możliwością podejmowania różnych działań ochronnych, zaistniała konieczność ponownego, holistycznego spojrzenia na przyszłość, uwzględniającego zmieniające się uwarunkowania. Poważnym wyzwaniem jest koordynowanie licznych projektów realizowanych przez KPN, nastawionych na ochronę różnych komponentów środowiska (renaturyzacja stosunków wodnych, zwalczanie gatunków obcych, ochrona ekosystemów leśnych, ochrona czynna ekosystemów nieleśnych, ochrona gatunków, rekonstrukcja krajobrazu). Wymaga to sformułowania wizji, która pozwoli stworzyć ramy dla planów długo- i krótkoterminowych (w tym kolejnego planu ochrony parku) i ułatwi podejmowanie codziennych decyzji. Do kwestii zasadniczych należy m.in. rozstrzygnięcie, które tereny warto utrzymywać jako nieleśne, a które jako leśne, na ile i gdzie można renaturyzować stosunki wodne oraz jak i w jakim stopniu angażować się w zapobieganie inwazjom gatunków obcych.

Wizja kojarzy się z pewną ambicją, stanem idealnym, do którego się dąży. Dlatego celem niniejszego opracowania ma być określenie optymalnego modelu ochrony przyrody parku, nie ograniczonego współczesnymi ramami prawnymi, finansowymi i organizacyjnymi. Na potrzeby określenia wizji przyjęto horyzont czasowy 100 lat.

Przewidywanie niektórych przemian, np. klimatycznych, siedliskowych czy społeczno-ekonomicznych, w perspektywie kolejnych 100 lat z natury rzeczy jest zadaniem karkołomnym, niemniej planując ochronę Puszczy Kampinoskiej starano się przeanalizować widoczne już długofalowe trendy i podjęto próbę zdefiniowania, jaki wpływ mogą one mieć na jej ochronę w dłuższej perspektywie. Zdecydowano jednocześnie, że przyszłe uwarunkowania prawne, polityczne, gospodarcze i społeczne nie będą stanowiły zakresu rozważania, chociaż z pewnością będą miały znaczący wpływ na kształtowanie środowiska Puszczy Kampinoskiej i jego ochronę.

Opracowanie zostało przygotowane metodą partycypacyjną. Główne tezy zostały wypracowane w czasie dwóch warsztatów, w których uczestniczyli eksperci z różnych dziedzin zajmujący się ochroną przyrody Puszczy Kampinoskiej oraz pracownicy merytoryczni KPN. W czasie pierwszego z warsztatów każdy z ekspertów przedstawił prezentację dotyczącą czynników, które będą wpływały na ochronę przyrody Puszczy Kampinoskiej na przestrzeni kolejnych 100 lat. Przeprowadzono także dyskusję dotyczącą szans i zagrożeń ochrony przyrody na tym terenie. W czasie drugiego, dwudniowego warsztatu przeprowadzono szeroką, wielowątkową,

moderowaną dyskusję dotyczącą ochrony przyrody w Puszczy Kampinoskiej. Rozmawiano o sukcesach i o porażkach ochrony przyrody tego terenu w przeszłości, wykonano analizę SWOT, formułowano cele ochrony przyrody na tym terenie, dyskutowano o najpoważniejszych zagrożeniach dla zasobów przyrodniczych tego terenu oraz określono rozmieszczenie przestrzenne stref funkcjonalnych zróżnicowanych pod względem reżimu ochronnego i możliwości użytkowania. Wyniki tych analiz zostały spisane przez zespół redakcyjny, który opracował ostateczny kształt niniejszego dokumentu. Załącznikiem do opracowania jest schematyczna mapa stref funkcjonalnych.

W skład zespołu wchodzi:

1. mgr Anna Andrzejewska – asystent naukowy w zespole ds. Nauki i Monitoringu Przyrody, geolog
2. inż. mgr Zdzisław Bartosik - właściciel pracowni projektowej Waga-Bart
3. prof. dr hab. Wiesław Dembek - z-ca dyrektora Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych Zakład Ochrony Przyrody Obszarów Wiejskich
4. mgr inż. Janusz Jeziorski – z-ca dyrektora KPN
5. mgr Anna Kębłowska - asystent naukowy w zespole ds. Nauki i Monitoringu Przyrody, botanik, fitosocjolog
6. dr hab. profesor UW Ewa Krogulec –Instytut Hydrogeologii i Geologii Inżynierskiej Uniwersytetu Warszawskiego
7. dr Maciej Lenartowicz –Zakład Hydrologii, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych na Uniwersytecie Warszawskim
8. dr Dawid Marczak – kierownik zespołu ds. Nauki i Monitoringu Przyrody, entomolog
9. mgr inż. Mirosław Markowski – dyrektor KPN
10. mgr Michał Miazga – REC Polska
11. dr Dorota Michalska-Hejduk –Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego
12. mgr inż. Małgorzata Mickiewicz – z-ca dyrektora KPN
13. prof. dr hab. Tomasz Okruszko –Zakład Hydrologii i Zasobów Wodnych Wydziału Budownictwa i Inżynierii Środowiska SGGW
14. dr inż. Adam Olszewski – główny specjalista w zespole ds. Nauki i Monitoringu Przyrody, Kierownik Stacji Bazowej ZMŚP
15. prof. dr hab. Jerzy Solon –Zakład Geoekologii i Klimatologii, Zespół Systemów Informacji Geograficznej i Kartografii Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
16. mgr Anna Wilińska - z-ca dyrektora KPN

Redakcja tekstu: Anna Andrzejewska, Anna Kębłowska, Michał Miazga przy wsparciu Małgorzaty Mickiewicz i Anny Wilińskiej.

Niniejszy dokument powstał w ramach projektu „Ochrona i renaturyzacja mokradeł obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinoska” LIFE12 NAT/PL/000084, jako

dokument wspierający opracowanie „After Life plan”. Zebrane tu rekomendacje mogą być pomocne w przygotowaniu planu działań renaturyzacyjnych będących kontynuacją niniejszego projektu lub innych opracowań planistycznych.

2. Retrospekcja

Aby lepiej zrozumieć okoliczności prowadzące do obecnego stanu przyrody Puszczy Kampinoskiej i uwarunkowań jej ochrony warto dokonać krótkiej retrospekcji wydarzeń na tym terenie. Pozwoli to na uzyskanie szerszej perspektywy i wycucie prawdopodobieństwa zajścia różnych zdarzeń w przyszłości, a zatem ułatwi prognozowanie kształtowania różnych procesów.

Sto lat temu Puszcza Kampinoska w niewielkim tylko stopniu przypominała dzisiejszą Puszcę. Nie występowały tu łosie, bobry i rysie, w międzyczasie wyginęły także wilki, a więc gatunki które dziś uważa się za „gatunki flagowe” tego terenu. Powierzchnia lasów była znacznie mniejsza niż obecnie, za to dużo większa była powierzchnia gruntów ornych oraz ekstensywnie uprawianych łąk i pastwisk. Wielokrotnie większa była też powierzchnia inicjalnych siedlisk napiaskowych. Gęstość zaludnienia Puszczy Kampinoskiej niewiele tylko odbiegała od gęstości zaludnienia terenów sąsiadujących, a miejscowa ludność trudniła się przede wszystkim rolnictwem oraz leśnictwem.

Na początku XX wieku istniała już pewna część kanałów odwadniających Puszcę. Funkcjonował Kanał Łasica i dolny odcinek Kanału Zaborowskiego. Wały przeciwpowodziowe istniały wtedy tylko na niewielkich odcinkach doliny Wisły i tylko częściowo odgradzały teren Puszy Kampinoskiej od zalewów powodziowych.

W ciągu ostatniego stulecia nastąpiło wiele negatywnych przemian w przyrodzie Puszczy Kampinoskiej: zanik mokradeł spowodowany ingerencją w stosunki wodne pociągnął za sobą murszenie torfów i degenerację zbiorowisk roślinnych. W połączeniu z innymi formami antropopresji, np. zanieczyszczeniami, zabudową terenu, przemiany te spowodowały ustępowanie wielu gatunków rodzimych i wnikanie gatunków obcych inwazyjnych. W wielu miejscach przyroda uległa synantropizacji (organizmy przystosowują się do życia w bezpośrednim sąsiedztwie człowieka np. zmieniając swoje zachowania; zbiorowiska ulegają przemianom polegającym m.in. na ustępowaniu elementów naturalnych, rodzimych na rzecz obcych). Nastąpiło ujednoczenie krajobrazu i pojawiło się w nim wiele sztucznych elementów (w tym prostych linii). Prowadzone w przeszłości na dużą skalę zalesienia miejscami okazały się nieudane, nietrafione (np. zły dobór gatunków do siedlisk skutkujący osłabieniem lub zamieraniem drzewostanów). Do tego nasila się izolacja przyrody puszczańskiej od innych kompleksów leśnych co potęguje ubożenie puli genowej bioty.

Trzeba jednak zauważyć, że w przyrodzie Puszczy Kampinoskiej zachodzą także pozytywne przemiany, wynikające nie tylko z przyjętego prawa (w marcu 1934 r. Sejm uchwalił pierwszą polską ustawę o ochronie przyrody określającą m.in. podstawowe formy ochrony oraz zasady nadzoru państwa nad zasobami przyrodniczymi) i będące

konsekwencją objęcia tego obszaru ochroną prawną - powołaniem w 1959 r. Kampinoskiego Parku Narodowego, ale także ze zmian paradygmatu ochrony przyrody. Prowadzone od lat 70. wykupy gruntów przekładają się na powstrzymanie urbanizacji w porównaniu z obszarami sąsiednimi i systematyczny spadek gęstości zaludnienia wewnątrz granic parku. Nastąpił wzrost lesistości i powstrzymanie intensyfikacji rolnictwa, a lokalnie nawet jego zanik. Dzięki temu możliwe było zmniejszenie erozji wydm, zaprzestanie osuszania bagien i stopniowa poprawa warunków wodnych. Wraz ze wzrostem naturalności ekosystemów możliwy stał się powrót niektórych ważnych dla ekosystemów gatunków – czy to poprzez celowe działania ochroniarskie (restytucje rysia, łosia i bobra) czy w drodze naturalnych migracji (jeleń, wilk). Zaczęła wzrastać świadomość przyrodnicza i rola społeczeństwa w ochronie przyrody. Pojawiły się kolejne sprzyjające uwarunkowania prawne będące skutkiem przemian geopolitycznych. Wzrost wiedzy o zasobach przyrodniczych i o tym, jak je skutecznie chronić (m.in. dzięki badaniom naukowym i monitoringowi, zarówno w kontekście przyrody parku, ale też kraju i Europy) zaowocował zmianami w podejściu do ochrony ekosystemów, m.in. pozostawianiem większej ilości martwego drewna, promowaniem sukcesji naturalnej i czynną ochroną ekosystemów nieleśnych (np. koszenie łąk, odkrzaczanie muraw). Wydaje się, że duże znaczenie dla skuteczności ochrony przyrody Puszczy Kampinoskiej ma też centralizacja zarządzania tym tak dużym obszarem.

3. Uwarunkowania i zagrożenia

Opracowując koncepcję ochrony przyrody Puszczy Kampinoskiej w 100-letniej perspektywie należy zdać sobie sprawę, że ochrona ta jest i będzie realizowana w zmieniającym się, zwłaszcza pod względem społecznym, gospodarczym i przestrzennym otoczeniu. Na przyrodę tego obszaru oddziaływać będą różnorodne czynniki o znaczeniu zarówno lokalnym jak i globalnym. W tak długiej perspektywie czynniki te będą z pewnością zmienne i w chwili obecnej nie da się ich dokładnie przewidzieć. Możliwe jest natomiast uwzględnienie tych spośród nich, które oddziałują na przyrodę Puszczy już dziś.

Lista tych czynników jest potencjalnie bardzo długa i ma charakter otwarty. Tu skupimy się jedynie na tych, które mogą wpływać na przyrodę puszczy w sposób znaczący i które mogą wystąpić z dużym prawdopodobieństwem.

Zmiany klimatyczne

Zgodnie z obecnymi scenariuszami klimatycznymi spodziewane jest, że klimat w Polsce będzie się ocieplał przy jednoczesnym wzroście opadów i zwiększy się częstotliwość zjawisk ekstremalnych. Wiąże się to ze wzrostem częstotliwości występowania lokalnych podtopień, co będzie miało wpływ na przyrodę, ale także może przyczyniać się do sytuacji konfliktowych na styku park narodowy – społeczność lokalna. Oznacza to z jednej strony zwiększone ubytki wody z Puszczy Kampinoskiej w

wyniku ewapotranspiracji, z drugiej strony spodziewane są zwiększone i często gwałtowne opady na terenie Puszczy i w jej sąsiedztwie, a więc okresowo będzie zachodziła potrzeba retencji dużej ilości wody na tym terenie. Konieczne będzie takie zarządzanie wodą w KPN, by jej nadmiar nie stagnował na terenach zabudowanych, ale mógł być przyjęty na terenie Puszczy lub odprowadzony w innym kierunku. Zmiany klimatu przyczyniają się do przekształcania ekosystemów, znacznie może się zmienić skład gatunkowy, powierzchnia i struktura lasów, co pociągnie za sobą dalsze przemiany środowiska.

Urbanizacja

To narastające zjawisko obserwowane w strefie ochronnej jest aktualnie najgroźniejsze dla funkcjonowania gmin zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego, który charakteryzuje się racjonalnym wykorzystaniem zasobów przyrodniczych, w tym gruntów. Rośnie też presja na przeznaczanie terenów rolnych pod budownictwo mieszkaniowe wewnątrz parku narodowego.

Wydaje się, że pomimo spodziewanej depopulacji Polski, okolice Puszczy Kampinoskiej będą w przyszłości miejscem stałego wzrostu powierzchni obszarów zurbanizowanych. Należy też założyć, że wraz z rozwojem dróg i wzrostem mobilności Polaków procesy te będą dotyczyć wszystkich terenów wokół Puszczy Kampinoskiej (choć nie w równym stopniu). Proces ten będzie miał silne negatywne znaczenie dla przyrody Puszczy Kampinoskiej przede wszystkim z następujących powodów:

1) urbanizacja otoczenia KPN ograniczy możliwości migracji zwierząt i diaspor roślin „z” i „do” Puszczy Kampinoskiej. Grozi to zanikiem przepływu genów między populacjami różnych organizmów i zaburzeniami liczebności tych populacji, co z pewnością odbije się na funkcjonowaniu całych ekosystemów.

2) zabudowa terenu powoduje zaburzenia obiegu wód powierzchniowych i podziemnych (zwłaszcza w kierunku „do” Puszczy Kampinoskiej) w tym zmniejszoną infiltrację wód opadowych, a co za tym idzie zmniejszone zasilanie wód podziemnych, od których szczególnie zależne są siedliska mokradłowe;

3) z rozwojem urbanizacji wiąże się zwiększenie zanieczyszczenia powietrza, wód i gleb a także zanieczyszczenia światłem i hałasem;

4) następstwem urbanizacji jest zwiększona presja ludzi na przyrodę, m.in. fragmentacja siedlisk, płoszenie zwierząt, niszczenie pokrywy roślinnej.

Inwestycje infrastrukturalne

Niezależnie od postępującej urbanizacji sąsiedztwa Puszczy, można spodziewać się w dłuższej perspektywie powstawania w okolicy wielkich inwestycji infrastrukturalnych. Inwestycje te mogą znacząco oddziaływać na możliwości ochrony przyrody w Puszczy Kampinoskiej. Przykładowo: wybudowanie tamy na Wiśle na wysokości Puszczy Kampinoskiej może drastycznie zmienić obieg i skład chemiczny wód w puszczy. Budowa Centralnego Portu Lotniczego w Baranowie oraz związana z

nią infrastruktura komunikacyjna mogą przyspieszyć procesy inwestycyjne przy zachodnich granicach Puszczy, ograniczając możliwości migracji organizmów i nasilając jej izolację.

Zmiany w rolnictwie

Wpływ rolnictwa na wartości przyrodnicze parku i jego otoczenia jest różny w poszczególnych gminach i zależy przede wszystkim od struktury użytkowania gruntów rolnych. W gminach Leszno, Łomianki i Stare Babice duży udział gruntów ornych przy małym udziale łąk i pastwisk powoduje znaczne ujednoczenie krajobrazu. Najkorzystniej dla różnorodności krajobrazowej przedstawia się struktura użytków rolnych w gminach Brochów, Czosnów, Leoncin i w nieco mniejszym stopniu w Kampinosie. Tutaj większy jest udział łąk i pastwisk, co wyraźnie wpływa na zwiększenie mozaikowości krajobrazu tych obszarów, a co za tym idzie również na ich różnorodność biologiczną. Większość terenów rolnych w parku i strefie ochronnej zajmują gospodarstwa małe, nieefektywne, ale ze względu na rozdrobnienie charakteryzujące się bogatą mozaiką siedlisk, występowaniem zadrzewień i zakrzaczeń, kilkuhektarowych lasów, dużą ilością miedz, bagienek, małych zbiorników wodnych. Czynniki te warunkują dużą różnorodność biologiczną obszarów rolnych, co ma istotne znaczenie wspomagające dla przyrody parku. Od ponad 20 lat na terenie Puszczy Kampinoskiej obserwowany jest proces wycofywania się rolnictwa. W związku z tym charakterystyczny jest duży udział odłogów i ugorów we wszystkich gminach parku narodowego i strefie ochronnej. Szczególnie jest to widoczne w gminach podwarszawskich, tj. Izabelinie, Łomiankach i Starych Babicach. Z jednej strony pozytywnie wpływa to na stosunki wodne i jakość wód powierzchniowych, zmniejsza antropopresję, ale z drugiej strony oznacza zanik ekosystemów półnaturalnych (łąk, pastwisk) oraz roślinności segetalnej i ruderalnej związanej z wsią. Co gorsze, główną przyczyną zaniechania uprawy roli jest wielkie zainteresowanie i popyt na grunty dla celów budownictwa, w związku z czym ceny gruntów gwałtownie rosną. W ich sprzedaży właściciele często upatrują sposobu na szybkie poprawienie swoich warunków materialnych. Grunty te dla gospodarki rolnej czy leśnej są traczone bezpowrotnie. Należy zwrócić uwagę, że trendy w rolnictwie na terenie KPN są w dużej mierze zależne od krajowej i europejskiej polityki w zakresie rolnictwa. Obecnie działalność rolnicza na ponad 1000 ha łąk na terenie parku odbywa się głównie przy wsparciu płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych. Możliwy jest zarówno niemal całkowity zanik działalności rolniczej na terenie KPN (być może także w zakresie działań rolno-środowiskowo-klimatycznych), jak też odrodzenie rolnictwa (nawet w jego najintensywniejszych formach). Tak więc ochrona zbiorowisk półnaturalnych, segetalnych i ruderalnych oraz gatunków z nimi związanych będzie zależna od sytuacji politycznej i ekonomicznej kraju. Zmniejszenie tej zależności będzie możliwe częściowo po wykupieniu gruntów na własność skarbu państwa, jednak nadal istotne znaczenie będą miały mechanizmy finansowania tej ochrony.

Gatunki inwazyjne

Należy spodziewać się, że przyroda Puszczy Kampinoskiej będzie nadal poddana silnej presji ze strony inwazyjnych gatunków roślin, zwierząt i grzybów. Presja ta może powodować istotne zmiany w strukturze i funkcjonowaniu ekosystemów i prowadzić do wymierania rodzimych gatunków. Walka z rozrastaniem się populacji gatunków inwazyjnych wymaga dużego nakładu sił i środków. Obecnie wątpliwe jest wygranie tej walki w skali całego kraju lub choćby przynajmniej parku narodowego. Z jednej strony można się spodziewać, że wraz z dojrzewaniem ekosystemów parku ich wrażliwość na presję gatunków inwazyjnych będzie maleć, z drugiej strony wydaje się prawdopodobne, że napływ roślin, zwierząt i grzybów inwazyjnych z sąsiedztwa parku będzie coraz większy. Należy więc przewidywać, że przy obecnym podejściu do ochrony przyrody, w przyszłości walka z roślinnością inwazyjną będzie stałym, istotnym elementem działań na obszarze Puszczy.

Zdarzenia losowe i katastrofy naturalne

W okresie tak długim jak rozważany tu okres 100 lat istnieje duże prawdopodobieństwo wystąpienia wielkoskalowych, gwałtownych zjawisk, które znacznie zmienią przyrodę Puszczy. Zjawiska te mogą mieć charakter naturalny jak również antropogeniczny. Do zjawisk takich można zaliczyć np.: wielkopowierzchniowe pożary, wiatrołomy, przerwanie wałów na Wiśle i wlanie się wód powodziowych do Puszczy, wielkopowierzchniowe gradacje owadów, działania wojenne, zanieczyszczenia, itp. Warto zauważyć, że niektóre z tych zdarzeń, choć z punktu widzenia społecznego ewidentnie negatywne, z punktu widzenia przyrody mogą przynieść także pozytywne zmiany: pożary zapobiegają zarastaniu siedlisk otwartych, inicjują wykształcanie się wrzosowisk i innych cennych typów zbiorowisk, mogą sprzyjać utrzymywaniu się lub wzrostowi populacji gatunków światłolubnych; powódzie mogą unaturalnić rzeźbę pasów bagiennych oraz znacząco zasilić wody podziemne. Gradacje owadów mogą przyczyniać się do zwiększenia zróżnicowania struktury powierzchniowej, przestrzennej i gatunkowej lasów oraz do wzrostu ilości martwego drewna. Każde ze zdarzeń ekstremalnych będzie więc w swoisty sposób oddziaływało na przyrodę puszczy i będzie wymagało każdorazowo weryfikacji planów ochrony tego terenu.

Zmiany jakości życia społeczeństwa

Wzrost dobrobytu i rozwój technologii mogą spowodować, że działania dziś uznawane za zbyt drogie, w przyszłości mogą okazać się możliwe do wykonania. Daje to nadzieję np. na zwiększenie efektywności walki z gatunkami inwazyjnymi i sprawniejsze zarządzanie obiegiem wody. Przeciwnie, okresy kryzysów, biedy i wojen mogą spowodować, że realizowane dziś działania ochronne nie będą prowadzone w przyszłości. Co więcej, w okresach niedostatku priorytetem stanie się zaspokajanie podstawowych potrzeb społecznych. Nie można więc wykluczyć powrotu do traktowania Puszczy jako obszaru dostarczającego drewno czy produkty spożywcze albo jako zaplecza militarnego. Dziś nie jesteśmy w stanie przewidzieć, który z tych procesów (bogacenie się społeczeństwa czy upadek) będzie tendencją dominującą w

nadchodzących 100 latach. Należy więc tak zaplanować ochronę przyrody, by z jednej strony wykorzystywać pojawiające się szanse związane z okresem prosperity, jak też zapewnić choć minimalny standard ochrony Puszczy w okresach niedostatków.

Wyznaczając szczegółowe cele ochrony Puszczy Kampinoskiej na okres 100 lat należy zdawać sobie sprawę, że są one zależne od różnorodnych czynników, wśród których można wymienić:

- 1) tempo i kierunki rozwoju cywilizacji – z jednej strony może pogłębiać się uniezależnianie od środowiska naturalnego, co może powodować spadek rangi ochrony środowiska. Z drugiej strony może się okazać, że rozwój techniki będzie coraz bardziej sprzyjał jego ochronie;
- 2) prądy intelektualne kształtujące postrzeganie przez społeczeństwo wartości dzikiej przyrody, jej znaczenia dla ludzi oraz relacji między ludźmi, a przyrodą (np.: czy chronimy przyrodę dla człowieka czy dla niej samej);
- 3) wyniki badań naukowych dotyczących wzajemnego oddziaływania cywilizacji i przyrody (np. wpływ obcowania z przyrodą na długość życia i zdrowie psychiczne, wpływ obszarów bagiennych na klimat i zasoby wodne);
- 4) zasobność społeczeństwa (np. społeczeństwo bogate będzie oczekiwało od puszczy usług turystycznych, rekreacyjnych i kulturowych, zaś biedne będzie potrzebowało zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych, np. dostarczania surowca drzewnego, dziczyzny czy owoców runa leśnego);
- 5) rodzaj i jakość siedlisk występujących poza obszarami chronionymi (np. w regionach lub okresach, w których występuje mało lasów, dominującym celem ochrony będzie ochrona lasów, zaś w regionach/okresach, w których zanikają ekstensywnie uprawiane łąki, to one staną się ważnym obiektem ochrony).

Co ważne, powyższe czynniki są zmienne w czasie i mogą ewoluować co kilkanaście – kilkadziesiąt lat. Tymczasem skuteczna ochrona przyrody wymaga planowania i zarządzania w dużo dłuższej perspektywie biorąc pod uwagę chociażby takie procesy jak: regeneracja siedlisk leśnych - w okresie co najmniej 100-letnim, tempo przyrastania torfu - poniżej 1 cm na 100 lat, itd.

4. Cele ochrony

Należy pamiętać, iż Kampinoski Park Narodowy powstał w celu ochrony najlepiej zachowanego w Europie kompleksu wydm śródlądowych wraz z całą różnorodnością siedlisk i organizmów z nimi związanych. Ten główny cel wydaje się niezmienny, nadal powinien być priorytetem dla zarządcy tego terenu i podstawą planowania długoterminowego.

Należy uznać immanentną wartość przyrody i chronić ją nie tylko w celu ochrony środowiska życia człowieka lub zachowania możliwości trwałego gospodarczego wykorzystywania, nie tylko dla przyszłych pokoleń, czy z uwagi na panującą modę i

profity, które za sobą niesie (np. usługi ekosystemowe) ale dla zachowania jej różnorodności i możliwości zachodzenia naturalnych procesów.

Na potrzeby niniejszej wizji niezbędne jest wyznaczenie celów priorytetowych na tyle ogólnych, by raz przyjęte mogły być niezmiennie realizowane przez okres co najmniej 100 lat, a jednocześnie by zapewniały niezbędną elastyczność i mogły dobrze się sprawdzać w różnym otoczeniu społecznym, ekonomicznym, politycznym i intelektualnym. Cele te można ująć w sposób następujący:

1. Zapewnienie przestrzeni i czasu do rozwoju niezakłócanych działalnością człowieka procesów przyrodniczych (w tym długotrwałych i wielkoskalowych).
Cel ten nawiązuje do idei „dzikości” (wilderness), czyli takiego stanu, w którym przyroda pozostawiona jest bez ingerencji człowieka, i gdzie warunki życia może odnaleźć fauna i flora antropofobowa. Taki sposób ochrony wymaga prowadzenia jej na dużych obszarach (im powierzchnia ekosystemu większa tym bardziej prawdopodobne, że występujące w nim mechanizmy samoregulacyjne będą utrzymywać lub prowadzić do równowagi biologicznej) oraz pozostawienia przyrody bez ingerencji ludzkiej w dłuższym czasie. W zamian otrzymujemy możliwość realizacji i obserwowania naturalnych procesów przyrodniczych, które w takiej skali już bardzo rzadko występują w Europie.
2. Ochrona różnorodności przyrodniczej, w tym zagrożonych ekosystemów i gatunków.
Ten rodzaj ochrony ma na celu ochronę różnorodności ekosystemów, zwłaszcza naturalnych i półnaturalnych, oraz gatunków grzybów, roślin i zwierząt wraz z ich zmiennością genetyczną. Szczególną uwagę należy poświęcać gatunkom rodzimym rzadkim, wrażliwym na zmiany warunków siedliskowych wywołane np. zmianami użytkowania terenu. Lista ekosystemów i gatunków, które wymagają szczególnej ochrony, jest zmienna w czasie i wynika m.in. z uwarunkowań prawnych, wyników badań i monitoringu.
3. Przekazanie tego terenu następnym pokoleniom w stanie niepogorszonym pod względem wartości przyrodniczej.
Pod hasłem wartości przyrodniczej należy rozumieć w szczególności naturalność ekosystemów i procesów, różnorodność biologiczną, zróżnicowanie krajobrazu, ukształtowania terenu, warunków wodnych i glebowych określone w oparciu o ich waloryzację. Wartości te powinny być mierzone np. wskaźnikami stosowanymi w monitoringu, w tym: stanem zachowania zbiorowisk roślinnych, populacji gatunków roślin i zwierząt, siedlisk przyrodniczych).
4. Zapewnienie mieszkańcom okolic Puszczy możliwości kontaktu z przyrodą i odpoczynku na terenie Puszczy.
Ważną rolą obszarów chronionych jest zapewnienie społeczeństwu możliwości kontaktu z przyrodą. W przypadku Puszczy Kampinoskiej w największym stopniu dotyczy to mieszkańców Warszawy i okolic. Należy więc dążyć do takiego zarządzania terenem Puszczy, by zapewniała ona lokalnej społeczności możliwość relaksu i kontaktu z przyrodą, dostosowanego do ich aktualnych

preferencji, z uwzględnieniem potrzeb ochrony przyrody. Istotne jest zrównoważone użytkowanie obszarów i aspekt edukacyjny udostępniania.

5. Kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody.

Cel ten powinien być realizowany poprzez edukację i popularyzację wiedzy o przyrodzie parku i sposobach jej ochrony, z wykorzystaniem możliwie najlepszych metod i zasobów technicznych.

6. Ochrona walorów krajobrazowych.

Ochrona krajobrazu powinna uwzględniać mozaikę ekosystemów wydmych i bagiennych, leśnych, szuwarowych, łąkowych i zaroślowych. Szczególną uwagę należy przyłożyć do ochrony naturalnej rzeźby terenu, unaturalnienia granic ekosystemów leśnych i nieleśnych, ochrony przed wprowadzaniem nowych elementów zaburzających krajobraz i likwidacji istniejących.

5. Wizja

Puszcza Kampinoska za 100 lat będzie jednym z najcenniejszych przyrodniczo obszarów w centralnej części Polski, zapewniającym usankcjonowaną prawnie ochronę wybitnych walorów przyrodniczych i umożliwiającym ludziom kontakt z naturą w sposób zrównoważony. Zachowany zostanie mozaikowy układ borów, lasów mieszanych, muraw i wrzosowisk na pasach wydmych z lasami podmokłymi, łąkowymi, szuwarami, łąkami i pastwiskami na pasach bagiennych. Obszar dobrze uwodnionych mokradeł będzie większy niż obecnie, co wypukli kontrast między mokrymi pasami bagiennymi, a suchymi pasami wydmych.

- A. Puszcza Kampinoska będzie obszarem ochrony zarówno wielkoskalowych procesów przyrodniczych (zwłaszcza w strefie ochrony procesów naturalnych – patrz niżej) jak i ostoją różnorodności biologicznej, w tym gatunków i ekosystemów zanikających na innych obszarach. Kampinoski Park Narodowy będzie wyróżniał się w skali kraju i Europy tym, że znaczna część terenu (docelowo około 50% powierzchni) będzie oddana siłom natury, gdzie warunki życia odnajdzie fauna i flora antropofobna.
- B. Poziom wód na obszarach bagiennych w zachodniej części parku podniesie się, zwiększy się obszar siedlisk długotrwale podtopionych w ciągu roku. Przywrócone zostaną procesy torfotwórcze i zahamowana degradacja gleb. System zasilania mokradeł będzie bliższy do stanu sprzed melioracji oraz dostosowany do przyjmowania zwiększonego ładunku wód z terenów sąsiednich (będącego wynikiem przewidywanych zmian klimatycznych i urbanizacji).
- C. Lasy będą traktowane w sposób szczególny - tak by mogły dojść do głosu naturalne procesy, nie mogące się z oczywistych przyczyn realizować w lasach gospodarczych, obciążonych funkcją produkcji drewna. Zwłaszcza staną się ostoją tych gatunków, które związane są z ekosystemami leśnymi o charakterze naturalnym. Głównym sposobem ochrony ekosystemów leśnych będzie ochrona bierna (pozostawienie ich siłom natury), która będzie realizowana zwłaszcza w

strefach ochrony procesów naturalnych, w tym w strefach ochrony dzikości („wilderness area” w terminologii europejskiej).

- D. Strefy ochrony procesów naturalnych, w tym strefy ochrony dzikości w parku będą dla zwierząt tzw. "strefami komfortu etologicznego". Strefy ochrony dzikości będą wystarczająco duże, by umożliwiły zachodzenie naturalnych procesów przyrodniczych i będą obejmowały zwłaszcza naturalne i renaturyzujące się ekosystemy i rodzime gatunki. Powinny być wyłączone z aktywności ludzkiej, pozbawione osad ludzkich, infrastruktury i antropogenicznych elementów w krajobrazie.
- E. Pasy wydmowe będą pokryte lasami, które w wyniku działań renaturyzacyjnych i samoistnych procesów regeneracyjnych będą bardziej zróżnicowane przestrzennie, wiekowo i gatunkowo, w wielu miejscach przerzedzone, zapewniając przestrzeń dla inicjalnej roślinności napiaskowej lub roślinności krzewiastej oraz zwiększoną infiltrację i zasilanie wód podziemnych.
- F. Lasy na pasach bagiennych, zwłaszcza olsy i grądy, będą zwiększały swoją powierzchnię głównie dzięki sukcesji naturalnej, a te sztucznie nasadzone będą się, podobnie, jak te na pasach wydmowych, regenerowały i unaturalniały.
- G. Obszar ten będzie pełnił rolę „zielonych płuc Warszawy” zapewniając jej mieszkańcom możliwość odpoczynku na łonie przyrody oraz lepszą jakość powietrza w samym mieście.
- H. Ze względu na różnorodność realizowanych funkcji, obszar KPN będzie podzielony na dwie strefy, w których dominować będą różne cele. Będą to: strefy ochrony procesów naturalnych, w tym obszary ochrony dzikości, strefa ochrony czynnej podzielona na obszary udostępnione dla ekoturystyki raz udostępnione dodatkowo dla edukacji i rekreacji.
- I. Granice parku narodowego zostaną uporządkowane w sposób zapewniający skuteczną ochronę przyrody, w tym uwzględnione zostaną obszary kluczowe dla migracji zwierząt.
- J. Obszar ten będzie posiadał łączność przyrodniczą z innymi obszarami cennymi przyrodniczo w skali lokalnej i krajowej, tak by możliwe były migracje organizmów i wymiana genetyczna pomiędzy populacjami. W szczególności zostanie zachowana funkcjonalno-przestrzenna łączność przyrodnicza z dolinami Wisły i Bzury. Wokół KPN będzie funkcjonować strefa zrównoważonego rozwoju, w której wydzielone zostaną obszary kluczowe dla migracji, obszary o wysokiej wartości przyrodniczej, które powinny zostać włączone do KPN oraz obszary szczególnie istotne dla przyrody KPN, które powinny zostać objęte inną formą ochrony przyrody, zapewniającą ograniczenie urbanizacji tych terenów.
- K. Ograniczone zostaną przeszkody w migracji roślin i zwierząt wewnątrz Puszczy.
- L. Aktywna ochrona ekosystemów nieleśnych skupiać się będzie w strefach ochrony czynnej i strefach ochrony czynnej, edukacji i rekreacji. Zapewniona zostanie harmonia krajobrazu, w tym unaturalnione granice ekosystemów leśnych i nieleśnych, Granice ekosystemów nieleśnych nie będą zależne od

obecnych granic ewidencyjnych działek, co będzie możliwe dzięki zakończeniu procesu wykupu gruntów.

Główną usługą realizowaną przez Kampinoski Park Narodowy będzie ochrona środowiska naturalnego: ochrona dzikiej przyrody i procesów naturalnych, gleb, wód, powietrza, ochrona różnorodności biologicznej na różnych poziomach organizacji. Ważne jednak będą także takie funkcje jak: ochrona krajobrazu, wartości kulturowych, tradycji, historii, ochrona zdrowia.

6. Rekomendacje

Niniejszy rozdział zawiera szereg wskazań, rekomendacji i zaleceń, które pozwolą wypracować i wdrożyć najskuteczniejszy mechanizm ochrony przyrody Puszczy Kampinoskiej.

Najważniejszą rekomendacją wynikającą z tego dokumentu jest zachowanie ciągłości ochrony prawnej, zapewnienie integralności i spójności obszaru oraz centralizacji zarządzania nim, a także wyodrębnienie w obrębie Puszczy Kampinoskiej stałych stref pełniących różne, uzupełniające się funkcje.

6.1. Strefy ochrony

Ze względu na zróżnicowanie wartości przyrodniczej, celów, uwarunkowań i potrzeb ochrony przyrody obszar Puszczy Kampinoskiej i jej najbliższego sąsiedztwa podzielono na trzy zasadnicze strefy. W obrębie każdej z nich wyróżniono obszary funkcjonalne oraz określono zakres udostępniania. Dla stref zaproponowano preferowane modele i sposoby ochrony przyrody. Wyróżnione strefy i obszary:

1. strefa ochrony procesów naturalnych/ochrony biernej
 - a) obszary dzikości o limitowanym udostępnianiu
 - b) obszary udostępniania dla ekoturystyki
2. strefa ochrony czynnej:
 - a) obszary udostępniania dla ekoturystyki
 - b) obszary edukacji i rekreacji
3. strefa zrównoważonego rozwoju/otuliny
 - a) obszary kluczowe dla migracji
 - b) obszary istotne dla ochrony przyrody puszczy
 - c) obszary o wysokiej wartości przyrodniczej – korekta granic KPN
 - d) obszary zrównoważonej gospodarki

Propozycje podziału znajdują się na załączonej mapie.

Strefa ochrony procesów naturalnych (1) – strefa ta powinna docelowo stanowić duże, możliwie zróżnicowane i zwarte kompleksy pozwalające na swobodne

kształtowanie się procesów przyrodniczych, bez powodowania konfliktów z lokalną społecznością i turystyką (odpowiednik kategorii I wg kategorii ochrony przyrody Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody). Dzięki stosowaniu ochrony biernej obszary tej strefy będą umożliwiały realizowanie się szerokiego spektrum procesów naturalnych będących przejawem dynamiki ekosystemów – tak w obrębie siedlisk bagiennych jak i wydmych.

Procesy naturalne sprzyjają przebudowie drzewostanów – wiatrołomy, zamieranie wynikające ze starzenia się drzewostanu lub wskutek zmian poziomów wód czy gradacji owadów, mogą stać się bodźcem do samoistnej regeneracji i unaturalnienia drzewostanów. Warunkiem jest pozostawienie powierzchni bez ingerencji i pozwolenie, by w swoim tempie zachodziły kolejne etapy sukcesji renaturyzacyjnej.

Niektóre procesy naturalne, zmierzające do zmniejszenia zwartości lasów porastających wydmy, będą sprzyjać ochronie inicjalnych siedlisk napiaskowych. Siedliska te obecnie występują w Puszczy na bardzo niewielkiej powierzchni, szczególnie gdy porównamy ją do sytuacji sprzed ok 100 lat. Warto zauważyć, że siedliska te są przedmiotem ochrony w ramach Dyrektywy Siedliskowej (sieć Natura 2000). Zmniejszanie zwartości lasów na pasach wydmych w wyniku procesów naturalnych, chociaż lokalnie może ujemnie wpłynąć na kumulację dwutlenku węgla i produkcję tlenu, będzie miało korzystny wpływ na zasilanie mokradeł wodami opadowymi infiltrującymi wydmy i zasilającymi wody podziemne. W praktyce działanie to może ograniczać się do pozostawiania bez odnowienia drzewostanów, które zamarły w wyniku zdarzeń losowych takich jak gradacje owadów, wiatrołomy czy pożary. Działanie takie powinno zawierać istotny element monitoringowy tak by te prace pozwoliły na ocenę dynamiki zmian w roślinności wydmy oraz wpływu tych działań na infiltrację wody.

Jednocześnie na pasach bagiennych, dzięki renaturyzacji stosunków wodnych, będą utrzymywały się warunki siedliskowe sprzyjające kształtowaniu ekosystemów nieleśnych – zbiorowisk roślin wodnych, szuwarów i torfowisk.

Początkowo w obrębie stref ochrony procesów będą konieczne lokalne działania ochrony czynnej przyspieszającej regenerację i eliminującej wewnętrzne zagrożenia wywołane przez człowieka, zanim zostaną oddane siłom natury. W ramach tych działań należy między innymi unaturalnić stosunki wodne, zwłaszcza przywrócić system roztokowy, zasypać lub zablokować mniejsze kanały, wykonać progi stałe na kanałach głównych oraz zrenaturyzować ich koryta. Ponadto usunąć w sposób trwały rośliny inwazyjne oraz przebudować wyraźnie niedopasowane do siedliska drzewostany tak, by poprawić ich trwałość i odporność biologiczną. Wydaje się niezbędne, by w tej strefie prowadzić stały monitoring gatunków inwazyjnych i w razie potrzeby prowadzić tam działania ochronne.

Docelowo w tej strefie prowadzone będą działania interwencyjne wyłącznie w przypadku powstawania zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzi w sytuacjach katastroficznych oraz w przypadku pojawiania się gatunków inwazyjnych.

Ważną rolę na tym obszarze będą odgrywały duże zwierzęta roślinożerne takie jak jeleń, łoś czy dzik, a także bóbr. Ich działalność będzie spowalniać sukcesję siedlisk otwartych, a także będzie przyczyniać się do zwiększenia różnorodności przestrzennej, wiekowej i gatunkowej ekosystemów leśnych.

Proponowany model ochrony odpowiada istniejącemu w polskim prawie pojęciu ochrony biernej. Obszary podlegające temu modelowi ochrony funkcjonują w KPN od zarania jego istnienia. Wydaje się, że obecnie, dzięki wykupom gruntów i regeneracji ekosystemów (zwłaszcza leśnych) istnieje możliwość powiększenia tych obszarów. Z czasem będzie możliwe dalsze zwiększanie tych powierzchni, aż do osiągnięcia powierzchni docelowej, której proponowany zasięg (wraz ze strefami ochrony dzikości) wyniesie około 50% powierzchni KPN (strefa nr 1 przedstawiona na mapie).

Należy też zwrócić uwagę, że dedykowanie dużych obszarów dla ochrony procesów może spowodować w dłuższej perspektywie obniżenie kosztów ochrony przyrody na tych obszarach.

W obrębie stref ochrony procesów naturalnych wyodrębnione zostaną obszary ochrony dzikości (1a) i obszary udostępniania dla ekoturystyki (1b).

Obszary ochrony dzikości (1a) - odpowiednik określenia wilderness - będą niemal całkowicie wyłączone z udostępniania turystycznego. W obrębie obszarów ochrony dzikości możliwe będzie jedynie prowadzenie istotnych dla nauki i zarządzania Puszczą Kampinoską badań i monitoringu. Obszary te będą co do zasady odsunięte od granic KPN tak, by inne strefy i obszary ochronne stanowiły rodzaj buforu.

Obszary udostępniania dla ekoturystyki (1b) będą udostępniane dla edukacji, turystyki i rekreacji w sposób ograniczony, zgodnie z definicją ekoturystyki.

Strefa ochrony czynnej (2) - obszary tej strefy przeznaczone będą przede wszystkim do ochrony różnorodności na różnych szczeblach organizacji:

- wybranych gatunków (w tym rzadkich odmian roślin i zwierząt hodowlanych),
- mozaiki ekosystemów: łąk, muraw, wrzosowisk, lasów naturalnych i półnaturalnych, agroekosystemów (zbiorowiska segetalne i ruderalne),
- krajobrazu oraz wartości kulturowych.

Dla strefy tej charakterystyczne będzie stosowanie różnych metod ochrony czynnej ekosystemów półnaturalnych. W warunkach Polski większość ekosystemów nieleśnych ma charakter półnaturalny, w tym łąki, pastwiska i murawy. Także niektóre typy zbiorowisk leśnych związanych z gospodarką człowieka, np. wypasem zwierząt,

zbieraniem chrustu, grabieniem ścióły, stały się ważnymi komponentami z przyrodniczego punktu widzenia. Stanowią one istotne ostoje różnorodności biologicznej i dlatego warte są ochrony, która często wiąże się z hamowaniem procesów naturalnych.

Metody ochrony powinny opierać się na najlepszych praktykach wypracowanych i rekomendowanych w ramach różnych projektów krajowych i międzynarodowych przez instytucje specjalizujące się w ochronie przyrody. Należy przy tym pamiętać, że każdy z tych półnaturalnych ekosystemów ma swoją specyfikę i odmienne potrzeby i że stosowana metoda ochrony powinna doprecyzowywać właściwe sposoby i terminy prowadzenia zabiegów. Wydaje się celowe, aby metody te, w miarę możliwości, zbliżone były do tradycyjnych metod gospodarowania, które pierwotnie przyczyniły się do ich powstania.

Walka z gatunkami inwazyjnymi powinna mieć charakter ciągły. Jej celem będzie przede wszystkim niedopuszczenie do przedostawania się tych gatunków do strefy ochrony procesów naturalnych oraz ochrona przed nimi wrażliwych, zagrożonych gatunków i ekosystemów.

Przy braku naturalnych procesów sprzyjających ochronie ekosystemów półnaturalnych i gatunków światłożądnych rekomendujemy prowadzenie na wybranych fragmentach lasów na wydmach prześwietlanie drzewostanów.

W strefie ochrony czynnej będzie miejsce dla aktywnej ochrony gatunków rzadkich i zagrożonych, w tym restytucji roślin i zwierząt, zakładania populacji zastępczych i hodowli ex situ.

W ramach ochrony krajobrazu zachowywane będą elementy charakterystyczne dla mazowieckiego pejzażu takie jak stogi siana czy głowione wierzby. Granica ekosystemów leśnych i nieleśnych będzie bardziej naturalna – pozbawiona prostych linii i wzbożacona o okrajki i oszyjki. Obszar ten będzie też dedykowany mało uciążliwym dla środowiska formom turystyki i rekreacji.

Gospodarka wodna w strefie ochrony czynnej powinna być z jednej strony podporządkowana potrzebom chronionych tu gatunków i ekosystemów, a z drugiej strony powinna zapewniać dobre warunki życia społecznościom lokalnym z sąsiedztwa, w tym zwłaszcza mieć możliwość przyjęcia wysokich i gwałtownych wód spoza Puszczy. W praktyce oznacza to, że w obszarach ochrony czynnej powinna istnieć i być konserwowana sieć melioracji pozwalająca sprawnie regulować poziom wód powierzchniowych, a także przyjmować i rozprowadzać wody wysokie w razie takiej konieczności. Kanały i rowy z czasem zostaną zmeandryzowane, a ich profile bardziej będą przypominały cieki naturalne. Wśród infrastruktury służącej zarządzaniu wodą i ekosystemami wodnymi będą jazy, zastawki, poldery oraz oczka wodne sprzyjające rozwojowi różnorodności biologicznej i zabezpieczające potrzeby fauny na wypadek długotrwałych susz.

Podstawową metodą ochrony **naturalnych ekosystemów leśnych** w strefie ochrony czynnej będzie, podobnie, jak w strefie ochrony procesów naturalnych, ochrona bierna, z dopuszczeniem działań związanych ze zwalczaniem obcych gatunków inwazyjnych, zapewnieniem bezpieczeństwa dla turystów i ochroną przeciwpożarową. W związku z tym, także w tej strefie będą akceptowane takie procesy jak np.: zamieranie i naturalne odtwarzanie się drzewostanów (będące konsekwencją np. zmian poziomów wód czy gradacji owadów).

Prowadzone w tej strefie działania ochrony czynnej będą angażowały większe środki finansowe niż prowadzone w strefie ochrony procesów naturalnych. Obszar ten będzie przestrzenią współpracy pomiędzy zarządcą obszaru a jego otoczeniem społecznym w zakresie edukacji, turystyki i rekreacji a może także usług związanych z czynną ochroną przyrody (np. dzierżawy łąk i pastwisk).

W obrębie strefy ochrony czynnej wyodrębnione zostaną obszary udostępniania dla ekoturystyki (2a) oraz obszary edukacji i rekreacji (2b).

Obszary udostępniania dla ekoturystyki (2a) zasadniczo nie będą się różniły od dzisiejszych stref ochrony czynnej, w których istotną funkcją, obok ochrony przyrody, badań naukowych i monitoringu, będzie udostępnianie dla turystyki kwalifikowanej.

Obszary edukacji i rekreacji (2b) zlokalizowane będą najbliżej zurbanizowanych terenów oraz w najdogodniejszych komunikacyjnie miejscach KPN. Poza ochroną przyrody będą pełniły funkcje usługowo-rekreacyjne. Tu będzie się koncentrował ruch turystyczny, zlokalizowane będą polany turystyczne, krótkie szlaki spacerowe, parkingi, centra edukacyjne itd. Obszary te udostępnione będą dla mniej wykwalifikowanych form turystyki, sportu i rekreacji. Zadaniem ich będzie z jednej strony kanalizowanie ruchu turystycznego, a z drugiej strony umożliwienie gościom odpoczynku na łonie natury, poznanie walorów kampinoskiej przyrody itp. W obszarach tych zlokalizowane będą różnorodne atrakcje, ścieżki edukacyjne, infrastruktura ułatwiająca poznanie puszczy rodzinom z małymi dziećmi i osobom niepełnosprawnym. Szczególne miejsce będzie stanowić miejscowość Granica, gdzie będzie mieściła się tzw. strefa czasu zatrzymanego – żywy skansen wsi puszczańskich.

Strefa zrównoważonego rozwoju (3) to obszar obecnej otuliny KPN, nieco powiększony o rezerwat Zakole Zakroczymskie. Strefa ta powinna się rozwijać gospodarczo zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, a obszary położone na tarasach zalewowych Wisły i Bzury w znacznej części powinny zostać objęte prawną formą ochrony przyrody (niekoniecznie jako park narodowy).

W strefie tej szczególnie znaczenie będzie miała współpraca z samorządami i społecznością lokalną w zakresie planowania i gospodarki przestrzennej (w tym np. ochrony krajobrazu, gospodarki wodnej, zwalczania gatunków inwazyjnych). Do mieszkańców tej strefy skierowane będą dedykowane warsztaty i akcje edukacyjne dotyczące możliwości rozwoju i działalności w otoczeniu parku narodowego bez

szkody dla jego przyrody. Wypracowany i wdrożony zostanie plan komunikacji z lokalną społecznością, który pozwoli im poczuć się partnerami parku w ochronie środowiska.

Obszary o wysokiej wartości przyrodniczej – korekta granic (3a). Niewielkie fragmenty otuliny położone bezpośrednio przy granicy KPN są częścią większych, cennych ekosystemów, sztucznie rozdzielonych granicami parku. Mimo, że stanowią ciągłość z siedliskami KPN i charakteryzują się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, jedynie w części parkowej mają zapewnioną prawną ochronę. Jednak jakkolwiek ingerencja w zagospodarowanie tych fragmentów otuliny może wiązać się z pogorszeniem stanu a nawet zanikiem wrażliwych siedlisk i stanowisk zagrożonych gatunków, również wewnątrz parku. W związku z tym konieczne jest wprowadzenie korekty granic i powiększenie KPN oraz wykup omawianych gruntów. Proponujemy, aby obszary te włączone zostały do Strefy ochrony czynnej – obszarów udostępniania dla ekoturystyki.

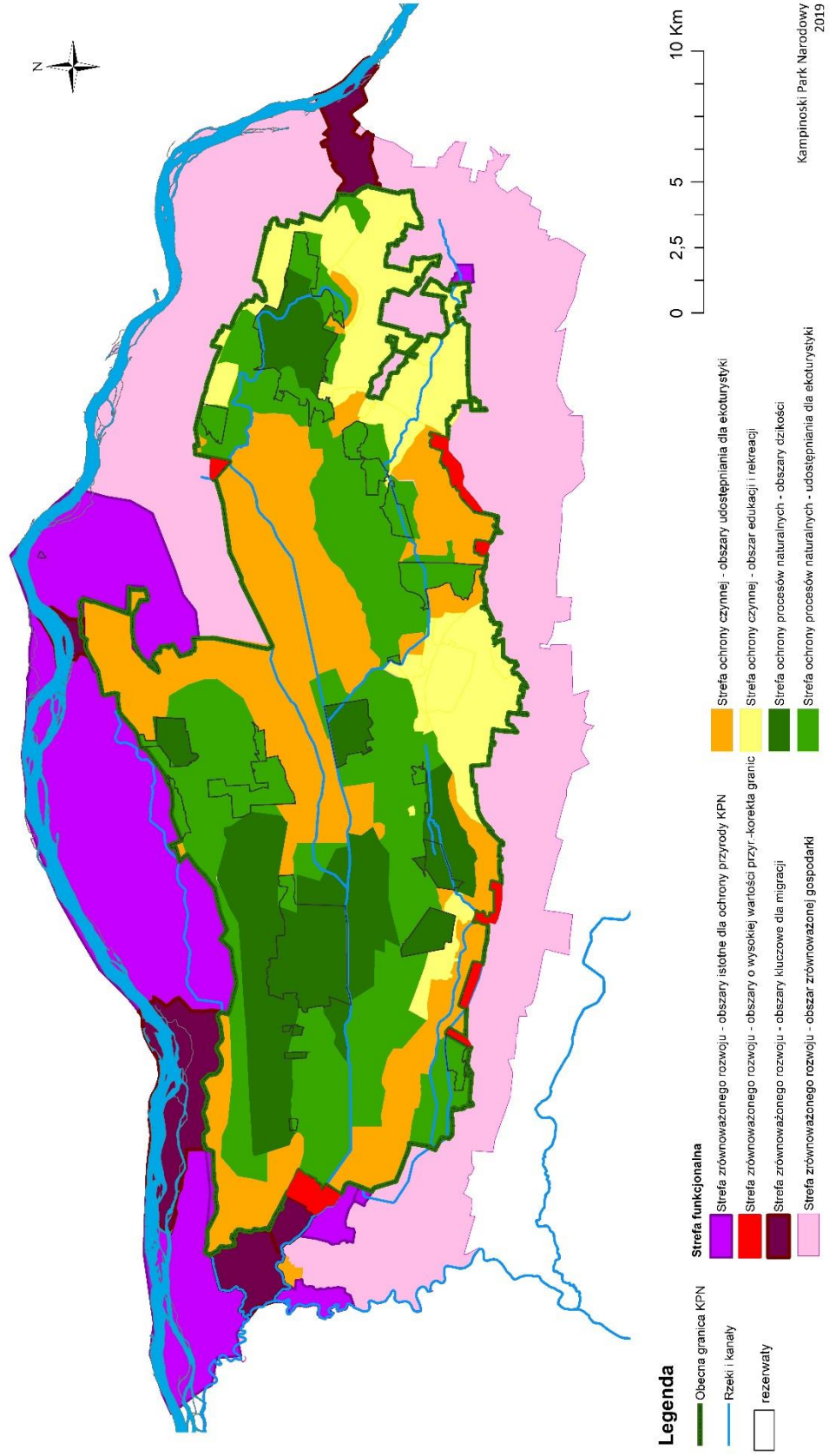
Obszary kluczowe dla migracji (3b). W obecnej sytuacji prawnej zapisy dotyczące ochrony w tzw. otulinie są niewystarczające, by uchronić przyrodę parku przed zagrożeniami z zewnątrz, a często mającymi swoje źródła w obrębie strefy ochronnej. W obliczu narastającej urbanizacji Polski, w tym obszarów sąsiadujących z Puszcą Kampinoską, kluczowego znaczenia nabiera zabezpieczenie korytarzy migracyjnych zapewniających zachowanie funkcjonalnej łączności z innymi obszarami przyrodniczymi, umożliwiającymi przemieszczanie się roślin i zwierząt pomiędzy siedliskami, sprzyjających różnorodności gatunkowej i genetycznej. W przypadku Puszczy Kampinoskiej priorytetowe jest zachowanie łączności ekologicznej z doliną Wisły - w rejonie Kromnowa i Secymina w gminie Brochów, Starych Grochali w gminie Leoncin, Łąk Kazuńskich w gminie Czosnów, a także utrzymanie zanikającego już korytarza ekologicznego przez Las Młociński w gminach Izabelin, Łomianki i dzielnicy Bielany. Konieczne jest też zachowanie łączności z doliną Bzury - w rejonie Tułowice – Kromnów w gminie Brochów. Na razie rejon te są stosunkowo rzadko zabudowane jednak już teraz można dostrzec postępującą zabudowę rezydencjonalną. Pogłębienie się tego procesu może spowodować w przyszłości całkowite odcięcie Puszczy od szlaków migracyjnych. By temu zapobiec niezbędne jest objęcie tych obszarów skuteczniejszą ochroną prawną, która uniemożliwi ich zabudowanie. Dodatkowo wskazane jest wyznaczenie obszarów kluczowych, w obrębie których powinna istnieć możliwość wykupu gruntów na rzecz KPN, tak by zapewnić trwałość korytarzy ekologicznych, w tym nieprzerwany dostęp zwierząt do szlaków migracyjnych (w tym kontekście należy rozwiązać także problem trasy S7, np. planując odpowiednie przejścia dla zwierząt). Działania te należy podjąć w nieodległej przyszłości, póki jeszcze obszary te mają charakter rolniczy lub leśny i nie ma w okolicy większych inwestycji (jak np. planowany od kilku lat Centralny Port Lotniczy w Baranowie), ani intensywnej zabudowy. Konieczne jest przeanalizowanie możliwości faktycznych i prawnych ochrony korytarzy ekologicznych w gminie Brochów, Leoncin i Czosnów i Dzielnicy

Bielany, a następnie podjęcie rozmów na różnych szczeblach administracji w celu wypracowania narzędzia umożliwiającego ochronę prawną korytarzy.

Obszary istotne dla ochrony przyrody puszczy (3c) są to obszary obejmujące tereny położone pomiędzy Wisłą i dolną Bzurą a Kampinoskim Parkiem Narodowym, o charakterze rolniczym z zachowaną znaczącą różnorodnością biologiczną i ciekawym, urozmaiconym krajobrazem. Jednocześnie tereny te, położone w większości na tarasach zalewowych Wisły i Bzury, w razie przerwania wałów przeciwpowodziowych są szczególnie narażone na zalanie wodami powodziowymi. Mając to uwadze, utrzymanie ekstensywnego rolnictwa na tych terenach, powiązanego z funkcją retencyjną, będzie korzystne zarówno dla ochrony przyrody, jak i gospodarki (straty w rolnictwie są stosunkowo mniejsze niż gdyby powstała tam np. zabudowa mieszkaniowa). Wartości przyrodnicze tego terenu, krajobraz i zagrożenia związane z nadmierną zabudową powinny zostać dostrzeżone zarówno przez społeczność, jak i władze samorządowe i centralne, co z kolei powinno skutkować objęciem tego terenu prawną formą ochrony przyrody.

Obszary zrównoważonej gospodarki (3d) obejmują południową i północnowschodnią część otuliny KPN. W zachodniej części utrzymał się jeszcze charakter rolniczy, natomiast we wschodniej – bliższej Warszawy - podlega silnej presji urbanizacyjnej. Istotne jest, aby rozwój tego obszaru odbywał się zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz ochrony krajobrazu. Na terenie tym nie mogą być lokowane inwestycje zagrażające przyrodzie KPN, należy też dążyć, aby zabudowa miała charakter przyjazny dla ludzi zamieszkujących ten obszar i przyrody.

Wizja ochrony przyrody Puszczy Kampinoskiej w perspektywie 100 lat - strefy funkcjonalne

6.2 Proponowane działania

Zaproponowany wyżej podział obszaru Puszczy Kampinoskiej na strefy funkcjonalne wymaga wyznaczenia kolejnych kroków dochodzenia do docelowej powierzchni i sposobów ochrony przyrody dla tych stref.

Kluczowym działaniem zapewniającym możliwość realizacji niniejszej wizji jest optymalizacja struktury własności gruntów. Najkorzystniejszym rozwiązaniem jest doprowadzenie do przejęcia zarządzania wszystkimi gruntami przez zarządcę obszaru chronionego. **Wykupienie gruntów** prywatnych na terenie całego KPN będzie sprzyjało integracji działań ochronnych. Wykup gruntów w proponowanych strefach ochrony procesów naturalnych (1a i 1b) i ochrony czynnej (2a i 2b) nie wymaga szerszych wyjaśnień. Postulujemy jednak realizację wykupów także w obrębie strefy zrównoważonego rozwoju w obszarach o wysokiej wartości przyrodniczej (3a), które powinny zostać włączone w granice parku (korekta granic) a następnie zaliczone do strefy ochrony czynnej – obszarów udostępniania dla ekoturystyki. Dodatkowo w obrębie strefy zrównoważonego rozwoju w obszarach kluczowych dla migracji (3b) korzystne jest wyznaczenie obszarów do wykupu na rzecz ochrony przyrody (nie koniecznie na rzecz KPN), by zapewnić trwałość korytarzy ekologicznych.

W specyficznych podwarszawskich warunkach intensywnej urbanizacji i silnej antropopresji wykup wyżej wymienionych gruntów wydaje się niezbędny. Przy obecnym kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego brak wykupów i próby ochrony przyrody na tych obszarach jedynie przez regulacje w zakresie lokalnej gospodarki przestrzennej, niosą ze sobą poważne ryzyko stopniowego zabudowywania tych terenów (np. w formie zabudowy siedliskowej). Spodziewać się należy, że przy dalszym spadku znaczenia ochrony przyrody na liście priorytetów politycznych i społeczno-gospodarczych, proces ten może gwałtownie przybrać na sile i zniweczyć wieloletnie wysiłki ochrony przyrody Puszczy Kampinoskiej.

Warto tu zauważyć, że istniejąca obecnie w KPN strefa ochrony krajobrazowej zatraciła już niemal swe pierwotne funkcje. Jej początkowa koncepcja zakładała, że zasadniczo obszary wykupowane będą zalesiane, a strefa ochrony krajobrazowej miała być obszarem tradycyjnego rolnictwa realizowanego przez miejscową ludność. Tymczasem obecnie nie prowadzi się już większych zalesień na gruntach wykupowanych (ze względu na preferowanie procesów sukcesyjnych lub potrzebę ochrony ekosystemów nieleśnych), a mieszkańcy obszarów ochrony krajobrazowej w większości nie są zainteresowani prowadzeniem gospodarstw rolnych. Co więcej, obszary ochrony krajobrazowej położone są często bezpośrednio nad największymi kanałami Puszczy Kampinoskiej, które odwadniają tereny zurbanizowane. A zatem wszelkie działania hydrotechniczne na tych ciekach wymagają uprzedniego wykupienia sąsiadujących gruntów. Pierwotna koncepcja strefowania KPN obecnie już nie funkcjonuje tak jak to pierwotnie zaplanowano i należy dążyć do zastąpienia jej nową formą strefowania, której propozycję przedstawiono powyżej. Obecne uwarunkowania społeczno-gospodarcze i procesy urbanizacji przemawiają ponadto za propozycją weryfikacji granic parku, które w obecnym kształcie lokalnie nie są w stanie

zagwarantować ochrony poszczególnych ekosystemów, np. podmokłych łąk. Optymalne granice nie powinny dzielić mokradeł, ekosystemów łąkowych czy siedlisk gatunków.

Warunkiem sukcesu we wdrażaniu niniejszej wizji jest ścisła **współpraca z samorządami** i społecznościami lokalnymi. Niezbędne jest przeprowadzenie szerokich konsultacji zasięgu stref funkcjonalnych i zasad w nich obowiązujących z tymi podmiotami, uzyskanie ich akceptacji i porozumienia w zakresie dążenia do realizacji podziału na strefy i rozszerzenia programu wykupu gruntów. Potrzebna jest stała współpraca w celu wypracowania rozwiązań proekologicznych w procesie **planowania przestrzennego**, w tym ograniczenia zabudowy otuliny i dążenia do zwiększenia jej zadrzewienia i lesistości, zwalczania gatunków inwazyjnych i promowania rodzimych oraz właściwej gospodarki wodnej. Niezależnie od powyższego konieczne jest także podjęcie rozmów na różnych szczeblach administracji w celu zwiększenia znaczenia ochronnego otuliny.

Rekomendujemy uwzględnianie zaproponowanego w niniejszym opracowaniu **podziału na strefy funkcjonalne** w kolejnych dokumentach planistycznych KPN. W docelowej strefie ochrony procesów konieczne jest ujęcie w najbliższych planach średniookresowych takich działań ochrony czynnej, które pozwolą w możliwie krótkim czasie na pozostawienie ekosystemów naturalnym procesom. W zakresie planowania działań ochronnych w obrębie Strefy ochrony czynnej oraz Strefy zrównoważonego rozwoju niezbędne jest m.in. zidentyfikowanie najcenniejszych typów ekosystemów półnaturalnych oraz populacji gatunków, **ustalenie priorytetów i opracowanie dla nich szczegółowych celów i metod ochrony**, uwzględniających najlepsze znane praktyki ochroniarskie.

Celowe jest opracowanie i okresowe weryfikowanie strategii ograniczania występowania **inwazyjnych gatunków roślin i zwierząt**, na podstawie której możliwe będzie przygotowywanie i realizowanie planów zwalczania tych organizmów.

Konieczne jest opracowanie planów dalszych działań w zakresie **renaturyzacji stosunków wodnych** dla strefy ochrony procesów naturalnych, planów zarządzania wodami w strefie ochrony czynnej i zrównoważonego rozwoju. Dokumenty te powinny uwzględniać możliwe skutki zmian klimatu, w tym długotrwałe i głębokie susze oraz powodzie, którymi szczególnie zagrożona jest północna i zachodnia część strefy zrównoważonego rozwoju.

W zakresie **ochrony ekosystemów leśnych** zalecamy uznać ochronę bierną, jaką najskuteczniejszą metodę zarządzania naturalnymi zbiorowiskami leśnymi (w znaczeniu fitosocjologicznym zbiorowiskami odpowiadającymi roślinności potencjalnej danego siedliska). W przypadku obszarów wytypowanych do ochrony półnaturalnych zbiorowisk leśnych, takich jak dąbrowy świetliste czy bory chrobotkowe, celowe będzie stosowanie zabiegów ochrony czynnej.

Aby skutecznie realizować ochronę przyrody niezbędne jest także stałe **podnoszenie kwalifikacji kadr** parku narodowego, w tym prowadzenie okresowych szkoleń nt. różnorodności biologicznej i metod jej ochrony. W celu uzyskania akceptacji społecznej dla realizowanych działań i zachęcania mieszkańców do realizowania praktyk zgodnych z duchem ochrony przyrody, konieczne jest prowadzenie szeroko zakrojonej **edukacji przyrodniczej**, skierowanej do różnych grup odbiorców.

W zakresie **ochrony populacji zwierząt** odstrzały redukcyjne w parku powinny być rozwiązaniem wyjątkowym, stosowanym w szczególnych przypadkach, zwłaszcza biorąc pod uwagę, że niniejsza wizja będzie sprzyjać poprawie stanu populacji dużych drapieżników (utrzymanie drożności korytarzy, poszerzenie ochrony biernej, utworzenie obszarów dzikości). Obszar Puszczy Kampinoskiej, zwłaszcza w granicach parku narodowego, powinien być dla zwierząt „strefą komfortu etologicznego”, gdzie znajdą ostoje i spokój, a funkcję regulacji liczebności populacji będą stanowiły naturalne czynniki, takie jak konkurencja, choroby, drapieżnictwo czy limit pożywienia. Niezbędne jest wypracowanie sposobu zarządzania populacjami dużych zwierząt zarówno na terenie parku, jak i otuliny. Wspólnie z samorządami i lokalnymi społecznościami należy określić metody przeciwdziałania szkodom ze strony zwierząt (w tym w rolnictwie, na obszarach zurbanizowanych czy w sytuacjach kolizji drogowych). Ponadto konieczne jest prowadzenie edukacji społeczeństwa w zakresie potrzeby ochrony zwierząt i korzyści z tego płynących, metod ochrony i zachowań przyjaznych dla fauny oraz realnych zagrożeń mogących pojawiać się ze strony niektórych gatunków zwierząt i sposobów unikania tych zagrożeń.

7. Podsumowanie

Jedną z ważniejszych przesłanek opracowania niniejszego dokumentu jest wytyczenie kierunków długoterminowych działań i organizacji przestrzeni, służących realizacji celów horyzontalnych wyznaczonych dla ważnego obiektu przyrodniczego, jakim jest Kampinoski Park Narodowy. Wierzymy, że wdrożenie rekomendacji zawartych w niniejszym opracowaniu pozwoli konsekwentnie zbliżyć się do osiągnięcia celów i w efekcie zapewni skuteczną ochronę i trwałość środowiska przyrodniczego Puszczy Kampinoskiej, na różnych szczeblach jej organizacji. Skutecznym narzędziem powinno być wyznaczenie stref funkcjonalnych, które pomogą w planowaniu konkretnych programów i działań ochronnych.

W celu ochrony przyrody parku konieczna jest okresowa ocena zasobów, ich waloryzacja, priorytetyzacja szczegółowych celów ochrony i działań w odniesieniu do poszczególnych przedmiotów ochrony i obszarów wymagających najpilniejszych nakładów finansowych i pracy.

Należy także wypracować mierzalne i osiągalne wskaźniki, które pozwolą weryfikować okresowo realizację celów. Konieczne jest przeanalizowanie zakresu dotychczasowego monitoringu i w razie konieczności zmodyfikowanie go w sposób umożliwiający okresową ocenę skuteczności ochrony, w odniesieniu do wszystkich postawionych celów ochrony. Program i metodyka monitoringu powinny podlegać

okresowej rewizji pod kątem celowości i rzetelności zbieranych obserwacji i dostosowania do potrzeb wynikających ze zmienności przyrody i postępu technologicznego.

Plany ochrony – jeśli sporządzane będą zgodnie z obecnie obowiązującym prawem na okres 20 lat, obligatoryjnie co 5 lub 10 lat powinny podlegać rewizji.

Są to wskazówki dotyczące różnych aspektów działalności parku narodowego, opracowane z różnym stopniem szczegółowości dla poszczególnych komponentów i zdajemy sobie sprawę, że nie wyczerpują one wszystkich tematów. Wierzymy jednak, że będą wyjściowym materiałem do opracowania strategicznych planów dalszych działań.